

MÜSTƏQİLLİYİN İLK İLLƏRİNDƏ QANUNVERİCİLİYİN TƏKMİLLƏŞMƏSİ İSTİQAMƏTİNDƏ ATILAN ADDIMLAR

Qasımov Aydın Eyyas oğlu,

*hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, Milli Aviasiya Akademiyasının hüquq fakültəsinin dekanı,
Bakı Dövlət Universitetinin "Cinayət hüququ və kriminologiya" kafedrasının doktorantı*

1998-ci ilin oktyabr ayında ölkəmizin yeni müstəqil Konstitusiyasına uyğun olaraq sərbəst, demokratik, dünya standartları bazasında işlənib hazırlanmış yeni qanun əsasında prezident seçkiləri keçirildi. Respublikamızın vətəndaşları bu tədbirdə böyük siyasi fəallıq göstərmiş və seçkilərdə əhalinin təxminən 80 faizi iştirak etmişdir.

İslah-əmək müəssisələrində cəza çəkən məhkumlar da bu böyük tədbirdə fəallıq göstərmiş və Konstitusiya hüquqlarından istifadə edərək, seçkilərdə iştirak etməklə uzaqgörən siyasətçi Heydər Əliyevin lehinə səs vermişdilər.

1998-ci ilin sonunda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi"nin 50 illiyi bütün dünyada olduğu kimi Azərbaycanda da dövlət səviyyəsində qeyd edilmiş və bu sahədə ölkəmizdə böyük işlər görülmüşdü. Bu bayramın keçirilməsi üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 aprel 1998-ci il tarixli sərəncamı verilmiş və onun rəhbərliyi ilə dövlət komissiyası yaradılmış, xüsusi tədbirlər proqramı təsdiq edilmişdi.

Ümumiyyətlə, insan hüquqlarının təmin edilməsi sahəsində Azərbaycanda təqdirəlayiq işlər görülmüşdür. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci ilin 22 fevral tarixli Sərəncamı məhz bu vacib məsələyə həsr olunmuş və dövlətimizdə insan və vətəndaş azadlıqlarının təsis edilməsi sahəsində görüləsi tədbirlər müəyyənləşdirilmişdir. Bu Sərəncam ilə əlaqədar Azərbaycanda insan hüquqlarının müdafiəsinə dair Dövlət Proqramı hazırlanmış və bu sənəd Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 18 iyun 1998-ci il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir. Bu sənədlər uzunmüddətli fəaliyyət proqramı olmaqla, bütün dövlət strukturları, o cümlədən penitensiar sistem qarşısında məhkumların hüquq və azadlıqlarının təmin olunması sahəsində məsul vəzifələr qoymuşdur. Sərəncamın 5-ci və Proqramın isə 18-ci bəndlərində öz əksini tapmış, azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin saxlanması şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsi vəzifəsi bütövlükdə Baş İdarəyə tapşırılmışdır.

Fikrimizcə, 1998-ci ili humanizmin təntənəsi ili adlandırmaq olar. Çünki dövlətimizdə həyata keçirilən humanist siyasət nəticəsində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təşəbbüsü ilə "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 80 illiyi" və "Dünya Azərbaycanlılarının həmrəylik günü" münasibəti ilə qanunverici orqan - Milli Məclis Amnistiya haqqında iki qərar qəbul etmişdir. Bu humanist qərarlar on minlərlə məhkuma şamil olunmuşdur. Ölkə rəhbərliyinin fərmanları ilə 256 cəza çəkən şəxs il ərzində əfv olunmuşdur.

1998-ci ildə Azərbaycan Respublikasının cəzaçəkmə yerlərində həyata keçirilmiş kompleks təşkilati-profilaktik, əməliyyat-rejim, tərbiyə-islah tədbirləri nəticəsində müəssisələrimizdə, xüsusi ilə azadlıqdan məhrum etmə yerlərində fəvqəladə hadisələrə, kütləvi iğtişaslara, qəsdən tabe olmamaq, əməkdaşların girov götürülməsi və s. bu kimi digər neqativ hallara yol verilməmişdir.

1998-ci il ərzində Baş İdarənin fəaliyyətində olan müəssisələrdə cəzaçəkənlərin sayı son illərdən fərqli olaraq bir qədər azalmışdır. İslah-əmək müəssisələrində, xüsusi komendantlıqlarda cəza çəkən məhkumların ümumi sayı keçən ilin müvafiq dövrünə nisbətən 7,5% azalmışdır. İslah-əmək müəssisələrində məhkumların sayı 1997-ci ilə nisbətən 1,1%, xüsusi komendantlıqlarda isə 40,3% azalmışdır. Beləliklə, bu onu göstərir ki, son illərdə ölkə rəhbərliyinin həyata keçirdiyi humanist siyasətin nəticəsində məhkumların sayı azalmışdır.

1997-ci illə müqayisədə 1998-ci ildə islah-əmək müəssisələrinin sayı 14-dən 16-ya çatdırılmışdır. Yeni-yeni cəzaçəkmə müəssisələrinin tikilməsi obyektiv səbəblərdən irəli gəlirdi. Əvvəllər islah-əmək müəssisələrində mövcud olan sıxlıq aradan qaldırılmalı idi, ikincisi, məhkumlar üçün "Avropa penitensiar qaydaların"ın tələbləri səviyyəsində şərait yaradılmalı idi.

1998-ci ildə 1997-ci illə müqayisədə məhkumların sayı nisbətən azalsa da yenə də yüksək olaraq qalırdı.

Onlardan da:

-MQİBİ-nin islah əmək müəssisələrində 21300 nəfər;

-DİN-in müəssisələrində 2524 nəfər;

-Müdafiə Nazirliyinin intizam batalyonunda 43 nəfər saxlanılırdı.

Bundan başqa, 1998-ci ildə şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlərə görə 3631 (15,2%);

-dövlət və ictimai əmlakın oğurlanmasına görə 2161 (9 %);

-şəxsi əmlakın oğurlanmasına görə 7918 (33,2 %);

-narkotik maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə görə 3629 (15,2 %);

-hərbi cinayətlərə görə 1857 (7,8 %);

-xüsusilə təhlükəli dövləti cinayətlərə görə 541 (2,3 %);

-sair cinayətlərə görə 4130 (17,3 %), məhkum cəzaçəkmə yerlərində saxlanılırdı.

1998-ci ildə cəzaçəkmə yerlərində cəzaçəkən məhkumlardan

Məhbusların ümumi sayı:

- ilk dəfə məhkum olunmuşlar 15175 nəfər - 62,8 %;
- iki və daha çox məhkum olunmuşlar 8692 nəfər - 35,7 %;
- xüsusi təhlükəli residivistlər - ümumi sayı 384 nəfər - 1,58 %.

Məhbusların cinsi:

- kişilər 23495 nəfər - 98,4 %;
- qadınlar 372 nəfər - 1,6 %;

Məhbusların yaş həddi:

- Həddi-bülüğa çatmayanlar 186 nəfər - 0,8 %;
- 18 yaşdan 25 yaşına qədər - 9710 nəfər - 40,7 %;
- 25 yaşdan 60 yaşına qədər - 13987 nəfər - 58,6 %;
- 60 yaşdan yuxarı - 170 nəfər - 0,7 %.

-MQİBİ-nin müəssisələrində və intizam batalyonlarında cəza çəkən məhkumların cəza müddəti aşağıdakı kimi olmuşdur:

- bir ildən az - 855 nəfər - 4 %;
- bir il müddətinə - 1790 nəfər - 7,5 %;
- 1 ildən 3 ilədək-4368 nəfər- 18,3 %;
- 3 ildən 5 ilədək - 6874 nəfər - 28,8 %;
- 5 ildən 10 ilədək - 6587 nəfər - 27,6 %;
- 10 ildən 15 ilədək- 3293 nəfər-13,8 %. 1998-ci ildə MQİBİ-nin cəzaçəkmə müəssisələrində 19 xarici ölkədən 330 əcnəbi vətəndaş saxlanılırdı.

Onlardan:

- Rusiya Federasiyasından - 121 nəfər;
- İran İslam Respublikasından - 62 nəfər;
- Ukraynadan - 16 nəfər;
- Türkmənistandan - 13 nəfər;
- Türkiyədən - 7 nəfər;
- Pakistandan - 7 nəfər;
- Əfqanıstandan - 7 nəfər;
- İsraildən - 2 nəfər;
- Əlcəzairdən - 1 nəfər;
- digər keçmiş sovet ittifaqı respublikalarından - 42 nəfər;
- vətəndaşlığı olmayanlar - 14 nəfər; Cəzaçəkmə müəssisələrində müxtəlif dövlətlərin vətəndaşlarının olmasına baxmayaraq, onların hamısı eyni əsaslarla cəzaçəkməkdən azad edirlər. Məhkumun cəzaçəkməkdən azad edilməsi üçün müxtəlif amillər rol oynayır.

İslah əmək müəssisələrində cəza çəkən məhkumlar aşağıdakı əsaslara görə cəzaçəkməkdən azad edilə bilərlər:

- cəza müddəti başa çatdıqda;
- amnistiya aktının qəbulu ilə əlaqədar;
- əfv edildikdə;
- haqqında olan hökm məhkəmə nəzarəti qaydasında ləğv edildikdə, yaxud da yeni aşkar edilmiş hallarla bağlı cinayət işinə xitam verildikdə, cəza şərti məhkumluqla əvəz edildikdə;
- verilmiş cəzalardan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad edildikdə;
- məhkumun cəzasını çəkməkdə davam etməsinə mane ola biləcək xroniki-ruhi və digər ağır xəstəliyə düşər olduqda.

Tədqiq edilən dövrdə islah-əmək müəssisələrinin və digər cəzaçəkmə yerlərinin fəaliyyətinə nəzarət aşağıdakı formada həyata keçirilirdi:

- prokuror;
- xidməti;
- məhkəmə;
- ictimai.

Prokuror nəzarəti Respublika Baş prokuroru və ona tabe prokurorlar tərəfindən dövlətin adından qanunların dolğun, düzgün yerinə yetirilməsinə nəzarət formasında həyata keçirilirdi. Cəzaçəkmə yerlərinin əməkdaşları və rəhbərliyi qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydalara əməl olunması ilə bağlı prokurorların qərar və təkliflərini yerinə yetirməyə borclu idilər. Hal-hazırda bu nəzarət qaydası ləğv edilmiş, prokurorluğa yalnız cəzaların məqsədinə nail olunmasında iştirak etmə funksiyası ayrılmışdır (Azərbaycan Respublikasının Cəzaların İcrası

Məcəlləsi, maddə 21).

Xidməti nəzarət Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi və Məhkəmə Qərarlarının İcrası Baş İdarəsi (hazırda İcra Baş İdarəsi) tərəfindən həyata keçirilirdi.

Məhkəmə nəzarəti məhkumların bir rejimli cəzaçəkmə müəssisələrindən digər rejimli cəzaçəkmə müəssisələrinə keçirilməsində, cəzanın yüngülləşdirilməsində və eləcə də vaxtından əvvəl cəzadan azad etmə məsələlərinə baxılması üzrə qərarların qəbulu formasında həyata keçirilir.

İctimai nəzarət ictimai özfəaliyyət qurumları və qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən həyata keçirilən nəzarət formasıdır. İctimai nəzarət müəssisələri baxış, məhkumlarla, onların yaxınları ilə görüş və s. formada həyata keçirilir.

Məhkumları bir-birindən fərqləndirmək, daim daxili intizam qaydalarını pozanları, rejim qaydalarına əməl etməyənləri cəzalandırmaq, qanunlara əməl edən məhkumları dəstəkləmək və məhkumlar arasında hüquqpozmalara qarşı profilaktika məqsədi ilə məhkumların mükafatlandırılması və onlara tənbeh verilməsi həyata keçirilir.

AR CİM-in 105.1-ci maddəsinə əsasən, hazırda cəzaçəkmə rejiminə əməl edən, nümunəvi davranışa malik olan, əməyə və təhsilə vicdanlı münasibət bəsləyən, özfəaliyyət təşkilatlarında və tərbiyə tədbirlərində fəal iştirak edən məhkumlara aşağıdakı həvəsləndirmə tədbirləri tətbiq edilə bilər:

- təşəkkür elan etmək;
- hədiyyə ilə mükafatlandırmaq;
- dörd manatadək miqdarda pulla mükafatlandırmaq;
- əlavə sovqat, bağlama və banderol almağa icazə vermək;
- əlavə telefon danışıqına icazə vermək;
- əlavə qısamüddətli və ya uzunmüddətli görüşə icazə vermək;
- ərzaq məhsulları və ən zəruri mallar əldə etmək üçün on beş manatadək miqdarda əlavə pul xərcləməyə icazə vermək;
- verilmiş tənbehi vaxtından əvvəl götürmək;
- saxlanılma şəraitini yaxşılaşdırmaq;
- xüsusi rejimli cəzaçəkmə müəssisələrində saxlanılan və cəza müddətinin ən azı üçdə birini çəkmiş məhkumları kamera tipli otaqlardan adi yaşayış binalarına keçirmək;
- xüsusi rejimli cəzaçəkmə müəssisəsində və həbsxanada kameralarda saxlanılan məhkumlara bir ay ərzində bir saatadək əlavə gəzintiyə icazə vermək.

Bundan başqa, AR CİM-in 105.2- 105.4-cü maddələrinin tələblərinə əsasən məntəqə tipli cəzaçəkmə müəssisələrində cəza çəkən məhkumlara istirahət və iş günü hesab edilməyən bayram günlərinin məntəqə tipli cəzaçəkmə müəssisəsinin ərazisindən kənarında keçirilməsinə icazə vermək, ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaya məhkum olunmuş şəxslər istisna olmaqla, müsbət xarakterizə olunan məhkumlara onların ərizələrinə əsasən cəzaçəkmə müəssisəsinin növünün dəyişdirilməsi (AR CİM-in 70-ci maddəsi) kimi həvəsləndirmə tədbirləri tətbiq edilə, məhkumların razılığı ilə müdiriyyət tərəfindən onların əfv edilməsi haqqında vəsatət qaldırılabilir.

İstifadə edilmiş mənbələr:

- 1.Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı: Qanun, 2011
- 2.Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin Kömmentariyası /h.e.d., prof. F.Y. Səməndərovun redaktəsi ilə. Bakı: Digesta, 2003
- 3.Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi. Bakı: Qanun, 2011
- 4.Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin Kömmentariyası: 2 cildə, I cild / h.e.d., prof. J.H. Mövsümovun redaktəsi ilə. Bakı: Digesta, 2003
- 5.Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin Kömmentariyası: 2 cildə, II cild / h.e.d., prof. J.H. Mövsümovun redaktəsi ilə. Bakı: Digesta, 2003
- 6.Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Qanun, 2009
- 7.Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 fevral 2009-cu il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan ədliyyəsinin inkişafına dair 2009-2013-cü illər üçün Dövlət Proqramı". Xalq qəzeti, Bakı, 2009, 10 fevral
- 8.Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Penitensiar Xidmətinin Mühafizə alayının bayrağı haqqında" 21 noyabr 2008-ci il tarixli Fərmanı. Xalq qəzeti, Bakı, 2008, 22 noyabr
- 9.Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi Plenumunun Qərarları Məcmuəsi (1961-1983). Bakı: Azərneşr, 1985
- 10.Azərbaycan SSR Cinayət-Prosessual Məcəlləsi, Bakı: Azərneşr, 1988

Гасымов Айдын

**Шаги в направлении усовершенствования
законодательства в первые годы независимости**

Резюме

В статье анализируются шаги, сделанные в направлении усовершенствования законодательства в первые годы независимости Азербайджанской Республики, и на этой основе сделаны некоторые выводы по улучшению условий содержания в учреждениях по отбыванию наказания.

Gasimov Aydin

Steps for improvement of legislation in the first years of independence

Summary

The author analyzes the steps made in the direction of improvement of the legislation in the first years of independence of the Azerbaijan Republic and on this basis makes some conclusions on improvement of conditions of the maintenance in the places of confinement.

**Rəyçilər: h.e.d., prof. M.Ə. Cəfərquliyev;
h.e.d., prof. B. Zahidov**